

Yılmaz İzmirlier, *Dânişmendli Devleti Paraları=The Coins of the Danishmendids*, Ege Yayınları, İstanbul 2023, 102 sayfa, ISBN: 978-625-8056-51-8.

Suat KAYMAK*

Makale Bilgisi

Başvuru: 31 Mayıs 2024
Kabul: 1 Temmuz 2024

Article Info

Received: May, 31, 2024
Accepted: July, 1, 2024

Nümizmat Yılmaz İzmirlier, Selçuklu ve Beylikler dönemi paraları üzerine hazırladığı katalog çalışmalarıyla tanınmaktadır: *Hamidoğulları Beyliği Paraları* (İstanbul 1999), *Aydinoğulları Beyliği Paraları* (İstanbul 2005), *Anadolu Selçuklu Paraları* (İstanbul 2010), *Dânişmendli Devleti Paraları* (İstanbul 2023), *Saltuklu Beyliği Paraları* (Ankara 2024). Bu dönemin Anadolu'suna dair kaynak eser konusunda ciddi bir eksikliğin olduğu ve bunun da bazı konuların karanlıkta kalmasına sebebiyet verdiği dikkate alındığında katalogların, son derece önemli olduklarını söylemek gerekir.

Bu kitâbiyat yazısında Sayın İzmirlier'in 2023'te yayımladığı *Dânişmendli Devleti Paraları=The Coins of the Danishmendids* isimli çalışması tanıtılacaktır. Söz konusu çalışma, ilk dönem Anadolu Beyliklerinin en önemli siyasî teşekküllerinden Orta Anadolu'da hüküm süren Dânişmendli Devleti (1071-1178)'nin tarihine ışık tutacak niteliktedir. Türkçe ve İngilizce olarak iki dilde hazırlanan bu eserde bugüne kadar az bir kısmı bilinen Dânişmendlilere ait 51 adet para neşredilmiştir. Müellif, 35 tip ve 14 alt tip olmak üzere 49 adet para yayımladığını zikretmektedir. 2 adet parayı numarasız olarak verdiği için katalog dışı tuttuğu anlaşılmaktadır. Dânişmendli paraları üzerinde Ortaçağ Yunancası ibarelerin yer almasından dolayı Batılı araştırmacılar tarafından ilk defa yayımlanmıştır. Yine Anadolu'da para bastıran ilk Türk devleti olması açısından da Türk araştırmacıların ilgisi çektiği söylenebilir. Ancak az bir kısmı daha önce literatüre giren Dânişmendli paralarının önemli bir kısmı ilk kez Sayın İzmirlier tarafından yurt içindeki koleksiyonlar, arşivler ve satış kataloglarından faydalanılarak mezkûr eserde neşredilmiştir.

Çiftli dilli eserin muhtevası "İçindekiler/Contents" (s. III-IV), ithaf sayfası (s. V), "Önsöz" (s. VII-VIII), "Foreword" (s. IX-X) ile başlamakta,

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Beykent Üniversitesi; Fen-Edebiyat Fakültesi; Tarih Bölümü; suatkaymak@beykent.edu.tr; ORCID: 0000-0001-6804-6839; İstanbul-Türkiye.

devamında çalışmanın girişi kısmı olarak nitelendirilebilecek bölümde Mehmet Çayırdağ tarafından kaleme alınan “Dânişmendli Devletinin Kısa Tarihi” (s. 1-11), “Brief History of the Danishmendid” (s. 13-22) başlığı gelmektedir. Çayırdağ tarafından beyliğin siyasî tarihin ana hatlarıyla ele alınmış, Dânişmend Gümüştekin Ahmed Gazi, Emîr Gazi, Melik Muhammed (Mehmed) Gazi dönemleri, Dânişmendli hanedanının son üyeleri Zünnûn, Yunus ve İbrahim, Yağıbasan, Aynüddeve, Zülkarneyn, Zülkarneyn’in oğlu Muhammed, Yağıbasan’ın oğulları Zahireddin İli ve Bedreddin Yusuf’un faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Son olarak da Niksar, Sivas ve Kayseri’deki Dânişmendli dönemi yapılarından söz edilmektedir. Bu kısımda dikkat çeken bir husus, herhangi bir kaynak ya da araştırma eseri referans gösterilmeden kaleme alınmış olmasıdır. Bu değerli çalışma için söz konusu yazının da ilmî usulde dipnotlu olarak kaleme alınması daha uygun olacaktı. Ancak bu durumun, eserin değerine hanel getirdiği söylenemez.

“Dânişmendli Ad ve Unvanlarının Anlamları/The Meanings of Danishmendid Names and Titles” (s. 23) başlığı altında paralar üzerinde yer alan Arapça, Farsça ve Türkçe isim, unvan, lakap ve istilahların sözlüğü verilmektedir. Ardından “Kısaltmalar/Abbreviations” (s. 24) başlığı bulunmaktadır.

Sonrasında “Katalog/Catalouge” (s. 27-83) başlığı altında Dânişmendli hükümdarlarına ait 51 adet para, hükümdarlık dönemlerine göre tanıtılmaktadır. Evvela devletin kurucusu Emîr Ahmed Gazi’ye ait Hz. İsa portresi ve Ortaçağ Yunancası ile ibarelerin yer aldığı 2 tarihsiz bakır para incelenmektedir. Birinin üzerindeki isimler okunmadığı için kime ait olduğu net belli olmasa da İzmirli, Ahmed Gazi’ye ait olduğunu düşünmektedir (s. 28). Ardından Emîr Dânişmend Gazi’ye ait 10 tanesinde Hz. İsa portresi ve Ortaçağ Yunancası ile ibarelerin bulunduğu 14 adet tamamı tarihsiz bakır para ve Melik Mehemed’e ait Ortaçağ Yunancası ile ibarelerin bulunduğu 3 adet tamamı tarihsiz bakır para tanıtılmaktadır. Mehemed ismi, Ortaçağ İslâm kaynaklarında “Muhammed” şeklinde okunurken, Dânişmendli paraları üzerindeki Ortaçağ Yunancası ile yazılmış hâliyle “Mehemed” olarak okunmaktadır. Dolayısı söz konusu ismin XI. yüzyılda Anadolu’daki Türkler arasında “Mehemed” şeklinde kullanıldığına işaret ettiği anlaşılmaktadır.

Üç hükümdara ait paraların üzerinde baskı yerleri de bulunmamaktadır. Ancak İzmirli, tarihî olaylarla karşılaştırarak paraların baskı yerlerine dair tahminlerde bulunmaktadır. Melik Mehemed’in 1143’te vefatından sonra Dânişmendliler Malatya, Kayseri ve Sivas şehirlerinde olmak üzere üç kola ayrılmıştır. Devamında İzmirli de muhtelif kollara ait başlıklar altında Dânişmendli paralarını tanıtmaktadır.

Malatya kolundan Aynüddeve İsmail'e ait Ortaçağ Yunancası ile ibarelerin bulunduğu tarihsiz 1 adet bakır para ve yine aynı koldan Zülkarneyn'e ait Ortaçağ Yunancası ve Arapça ibarelerin bulunduğu tarihsiz 5 adet bakır para yer almaktadır. Bunların tamamının ön yüzünde birbirlerine benzeyen portreler bulunmaktadır ki bir paranın üzerinde Zülkarneyn'in portresi yer aldığı zikredilmektedir. Zülkarneyn ile birlikte paralarda Arapça ibarelerinde yer aldığı görülmektedir. Malatya kolundan Nasreddin Mehemed'in birinci cülûsundan 558 (1162-63) tarihli Hz. Meryem ve kral portesi ile Arapça ibarelerin bulunduğu 4 adet bakır para; Zülkarneyn'in parası (s. 54, n. 13a) üzerine Mehemed adı darp edilmiş Arapça ve Bizans alfabesi ile ibarelerin yer aldığı 1 adet tarihsiz bakır *konturmark*; ikinci cülûsundan ise Arapça ibarelerin bulunduğu 1 adet tarihsiz bakır para incelenmektedir. *Konturmark* üzerindeki isim "Mehemet" şeklinde kaydedilmiş, dolayısıyla daha önce "Mehemed" olarak darp edilen isimde bir değişim olduğu görülmektedir (s. 62, n. 18). Malatya kolundan Fahreddin Kâsım'a ait üzerine aslan figürü ile Arapça ibareler yer alan 2 adet tarihsiz bakır para bulunmaktadır.

Kayseri kolundan İmâdeddin Zünnûn'a ait 7 adet tarihsiz bakır para bulunmaktadır. Bunlardan biri üzerinde Ortaçağ Yunancası ve Arapça ibareler yer almaktadır (s. 67, n. 22). Diğer 6 para üzerinde Arapça ibareler yer alırken bunlardan ikisinde aslanın üzerine binmiş savaşçı tasviri bulunmaktadır (s. 68-70, n. 23-24).

Sivas kolundan Nizâmeddin Yağıbasan'a ait tarihsiz 3 adet bakır para bulunmaktadır. Arapça ibarelerin yer aldığı paraların ikisinin üzerinde erkek portresi yer almaktadır. Sivas kolundan Şemseddin İsmail'e ait tarihsiz 5 adet bakır para bulunmaktadır. 4 adet paranın üzerinde Hz. İsa'nın portresi ve Arapça ibareler yer almaktadır. Fakat son paranın (s. 80, no.suz) bir yüzünde Nizâmeddin Yağıbasan'a ait bir paranın ön yüzü (s. 74, n. 29), diğer yüzüne de İmâdeddin Zünnûn'un bir parasının (s. 68, n. 23) ön yüzü darp edilmiştir.

"Katalog/Catalouge" bölümünün sonunda yer alan "Ekler/Addendum" (s. 81-83) kısımda İzmirli, kendi arşivinden biri Ahmed Gazi'ye, diğeri kime ait belli olmayan para ile Emîr Gazi Dânişmend'e (Bucephalus Numismatic, Belçika) ait para olmak üzere toplam üç adet bakır parayı tanıtmaktadır. Üç paranın üzerinde de Hz. İsa'nın portesi bulunmakta, yine üçünün de Ortaçağ Yunancası ile ibareler yer alırken Ahmed Gazi'nin parası Latin harfleri ile yazılmış, diğeri ikisi ise Yunan harfleri ile darp edilmiştir. Kime ait olduğu bilinmeyen paranın üzeri tam olarak okunamamakla birlikte İzmirli bunun resmî bir darphanede basılmamış, demirhane ya da bakır atölyesinde darp edilen taklit/kopya para olduğu kanaatinde (s. 83).

İzmirlier, “Katalog/Catalouge” bölümünde numaralandırma dâhil etmeksizin üzerine Ortaçağ Yunancası ibareler bulunan Nasreddin Mehemed’e (s. 63) ve yine Ortaçağ Yunancası ibareler ile Hz. İsa’nın portresinin yer aldığı Nizâmeddin Yağıbasan’a (s. 76) ait birer kurşun mührü de tanıtmaktadır. Devamında kendi arşivinden müşterek Bizans imparatorları II. Basilius ve VIII. Konstantin adına bakır para (s. 31), Antakya prinkepsi Tancret’in bakır parası (s. 42), Bizans imparatoru I. Manuel Komnenos’a ait para (s. 60), yine kendi arşivinden Eyyübî sultanı Selâhaddîn Eyyübî’ye ait bakır para (s. 64), Antakya prinkepsi Salernolu Roger’in bakır parası (s. 66) ve Bizans imparatoru IX. Konstantin’e ait bakır paraya (s. 78) da yer vererek bunların bazı Dânişmendli paraları ile benzerliklerini de ortaya koymaktadır.

İzmirlier katalogda tanıttığı paraların tamamını bir metod içerisinde vermektedir. Öncelikle para kimin adına darp edilmişse büyük harflerle adı yazılmakta, sonrasında paranın metal cinsi, gramajı, boyutu, bulunduğu arşiv ya da katalog belirtmektedir. Ardından paranın hem orijinal görseli hem de çizimi verilmektedir. Devamında ön ve arka yüzlerinde yer alan ibareler aktarılmakta, paranın üzerinde yer alan Ortaçağ Yunancası ya da Arapça ibarelerin önce orijinali sonra da Türkçe tercümesi verilmektedir. Sonrasında da İzmirlier tarafından para ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. İzmirlier, bu usulü katalogdaki Dânişmendli paralarının tamamında uygulamaktadır. Bununla birlikte Bizans, Haçlı ve Eyyübî paralarına dair değerlendirme yapmadan kısaca malumat vermektedir.

Eserin “Sonuç” (s. 85-90) “Conclusion” (s. 91-97) kısmında paraların nümizmatik açısından bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Sonuç kısmında söz konusu paraların Dânişmendli ve Anadolu Türk tarihi açısından değerlendirmesine ise çok az değinilmiştir. Sonra “Dânişmendli Paraları Ağırlık Tablosu (Ortalama)/Weight Chart of Danishmendid Coins (Average)” (s. 98) başlığı altında adına sikke darp eden bütün hükümdarlara ait paraların bastırıldığı şehre göre ortalama gramajlarının bir listesi verilmektedir. Ardından “Dânişmendlilerin Soykütüğü (Şeceresi)/Danishmend Family Pedigree” (s. 99) başlığı altında detaylı bir soy ağacı hazırlanmıştır. Dânişmendli hükümdarlarının erkek ve kız çocukları isimleri bilinsin ya da bilinmesin listede yer aldığı, liste vasıtasıyla hanedanın Türkiye Selçuklu, Mengüçük, Artuklu ve Karesioğulları ile bağlantıları da anlaşılmaktadır. Arkasından “Kaynakça/Bibliography” (s. 100-102) başlığı gelmekte ve eserin sonunda doğru-yanlış listesi de “Corrigenda” yer almaktadır.

Son olarak çalışmadaki teknik bir hatayı da belirtmemiz gerekir. Bazı referanslarda sayfa numaralarının muhtemelen sehven verilmediği görülmektedir. Örneğin; s. 42 n. 12, s. 49 n. 16, s. 64 n. 27.

İzmirlier'in neşrettiği paraların tamamı bakır olup birkaçı hariç tamamı tarihsiz ve darp yeri bulunmamaktadır. Yaklaşık 60 yıl boyunca darp ettikleri sikkelerde Yunancayı kullanan Dânişmendliler, Hz. İsa portrelerine de yer vermektedir. Bunda Bizans İmparatorluğu'na komşu olmalarının etkisi büyüktür. Ayrıca Anadolu'da paralarında Yunancayı kullanan tek devlet de Dânişmendlilerdir. Arapça ibareler ise sonraki süreçte paralarda görülmeye başlamıştır (s. 85-86). Tüm bu hususlar dikkate alındığında Dânişmendli dönemi oldukça mühim olmasına rağmen, tarih araştırmalarında Türkiye Selçuklu Devleti'nin gölgesinde kalmaktadır. Tabii ki bunda kaynak eser açısından problemlerin olması da etkilidir.

Dânişmendlilerin Anadolu'da ilk medreseyi inşa ettirdikleri, Haçlılara karşı ciddi bir mücadele verdikleri ve bir dönem Anadolu'nun en güçlü siyasî teşekkülüne sahip oldukları bilinmekteydi. Bunların yanı sıra İzmirlier de Dânişmendlilerin Türkiye Selçuklularından 60-70 sene önce para bastırmaları hasebiyle Anadolu'da en erken tarihli Türk paralarını darp ettirdiklerini vurgulamaktadır.

Müellifin Önsöz'de belirttiği üzere çalışma sadece nümizmatik çerçevede hazırlanmış, paraların tarihî olaylarla bağlantısı sınırlı tutulmuş ayrıca paralar üzerinde yer alan resimlerin ikonografik anlamlarına yer verilmemiştir. Sadece resimlerin kaynaklarına kısaca değinilmiştir. Paraların üzerinde bulunan Bizans alfabesi ile yazılmış Orta Çağ Yunancası yazıların bir kısmı Yunan dili uzmanı Tayfun Çeşmeliler çözümlemesiyle detaylı incelenmiştir. (s. VIII). İzmirlier, paraların tarihî olaylarla ilişkilendirilmesini yani Dânişmendli ve Anadolu Türk tarihi açısından değerlendirilmesini tarihçilere, resimlerin ikonografik açıklamaları görevini de sanat tarihçilerine bırakmıştır. Nitekim Ortaçağ tarihi ve sanat tarihi ile ilgilenen araştırmacılar için bu paraların oldukça kıymetli olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Bugüne kadar P. Casanova, Ahmed Tevhid (Ulusoy), Behzad Butak, İbrahim Artuk ve Cevriye Artuk, J. Whelan, Tuncay Aykut, Hüsnü Öztürk ve Haluk Perk, Oğuz Tekin, Betül Teoman ve Gültekin Teoman, Ceren Ünal, Ali Miynat tarafından muhtelif çalışmalarda az sayıda Dânişmendli parası neşredilmişti. Yılmaz İzmirlier, 49 adet Dânişmendli parası neşrederek bilinen paraların sayısını en az iki katına çıkardığı söylenebilir. Bu çalışmasıyla özelde Dânişmendli, Anadolu Türk tarihi ve para tarihi, genelde ise Türk tarihi araştırmalarına ciddi bir katkı sunan Sayın İzmirlier'i tebrik etmek gerekmektedir. Eserin mezkûr döneme dair yeni bilgilerin ortaya çıkmasını sağlayarak yeni bakış açıları ile yorumların yapılmasına büyük olanak sağlayacağı muhakkaktır. Büyük bir özveri ile hazırlandığı muhakkak olan bu çalışmanın akademisyenler tarafından kaleme alınacak diğer çalışmalara örnek olmasını diliyoruz.